

Fallstudie Kaj Dahl

Detta temanummer tillägnas minnet av fotografen, författaren och konstnären Kaj Dahl (1945-2003) och det skärgårdsarv han lämnade efter sig. En del är förädlad i böcker som är till stor glädje för eftervärlden, och för sina lyckliga ägare – Kaj Dahls skärgårdsböcker är svåra att få tag på idag.

Många minns ännu hans första fotoutställning "Än lever skärgården", som inledde hans skärgårdsdokumentation; de yngre vet knappast vem han var, vad han ville och vad han var känd för.

DET FINNS MYCKET att lära från "fallstudie Kaj Dahl", som kan läsas ur hans efterlämnade papper och urklippssarkiv. Framförallt är det en påminnelse om hur sårbar en liten kultur är, som vår kustsvenska, när enskilda individer i nyckelposition med lätthet kan omintetgöra värdefulla projekt.

Idag är detta ämne lika aktuellt som när det drabbade Kaj Dahl under 1970-talet. Närhistorien har bjudit på flera chockerande exempel där kunniga kulturarbetare av olika orsaker tvingats in i tystnaden. Ofta handlar det om enskilda makt-havares subjektiva tyckande och det inflytande de skapat över medarbetare och kollegor som är för svaga och inställsamma för att säga ifrån.

Detta temanummer visar hur eftervärlden berövat ett intressant material, som började med att en nykomling till förlagschef inte var intresserad, och som i förlängningen fick ett helt system att solidariser sig med det beslutet – som är ankdammens styrka och svaghet.

En stor del av Kaj Dahls originalmaterial är än idag outnyttjat, en del gav han bort till regionerna (där det glömts bort) eftersom förlagen svängt ryggen. En del (värdefulla filmnegativ) har hamnat på okända vägar.

VIA FÖRLAGSCHEFEN Ola Zwegbergk på Holger Schildts fick Kaj Dahl en bra start. Ola Z trodde genast på den projektidé som Calle Hård och Kaj Dahl presenterade 1974, att i reportageform dokumentera den finlandssvenska skärgården från Östnyland till Österbotten. När Hårds nya arbetssituation inte tillät hans medverkan, körde Kaj Dahl

och förlaget vidare på ett koncept som var både nyskapande och "modernt" för sin tid och där ett högklassigt bildmaterial låg i fokus. Jämfört med Ulla-Lena Lundbergs "Kökar", var layouten, pappret, tryckkvaliteten och bilderna betydligt bättre i Kaj Dahls två skärgårdsböcker, som Ola Z och Schildts lotsade fram och som verkligen inte borde ha stoppats! Om Ulla-Lena var ett författarämne, var Kaj Dahl ett fotojournalistämne.

Satsningen på bra bilder hade också den marknadsmissiga fördelen att man via välbesökta fotoutställningar kunde skapa ett stort medieintresse för den skärgårdsdokumentation som sen kom ut i bokform.

STARTEN VAR lysande. Fotoutställningen "Än lever skärgården" och böckerna "Nyländsk skärgård" (1975) och "I Ålands övärld" (1976) blev en framgång. De recensenter som verkligen förstod sig på skärgård insåg genast det dokumentära värdet i en tid av snabb förändring, när det genuina skärgårdssamhället avfolkades.

Utställningen turnerade i Finland och i Sverige under många år och böckerna bjöd på en typ av fotojournalistik och layout som var nytt i Svenskfinland. Skulle förlaget ha gjort ett noggrannare redaktionellt arbete, hade resultatet varit ännu bättre.

Men sen var det stopp. Materialet om Åbolands och Östnylands skärgårdar, som skulle fortsätta bokserien, intresserade inte Schildts nya förlagschef Jacob af Hällström som tog över 1976. Han ströp Kaj Dahls livsverk just som det fått luft under vingarna, som Dahl i intervjuer långt efteråt berättat om.

Man kan ju fråga sig om det inte hade gått att byta förlag? Först och främst var alternativen inte så många 1976, och det sedvanliga bästabroderskapet i en liten finlandssvensk kulturelit gjorde sitt. Stängde en dörren, stängde de andra också av solidaritet; mycket av den kulturen är bekant för kulturmänniskor och projektarbetare än idag.

ÅRETS KOLUMNIST i Skärgård, fotografen, frilansskribenten och kulturarbetaren Mikael Herrgård i Korsholm vittnar om samma förlagsovilja som

mötte ett motsvarande skärgårdsbokprojekt i Österbotten under 1970-talet. Varken Schildts och Söderströms var intresserade. Det projektet räddades av initierade personer (Kurt Gullberg och Ole Norrback) på Svenska Österbottens landskapsförbund som förstod värdet av att dokumentationen, något som vi idag kan glädja oss åt. Först senare etablerades det österbottniska förlaget Scriptum; de skulle säkert ha tagit sig an Herrgårds och Höglunds skärgårdsbok "Människor och arbete i österbottnisk skärgård" (1980), som idag är ett värdefullt dokument över en tid som aldrig kommer tillbaka.

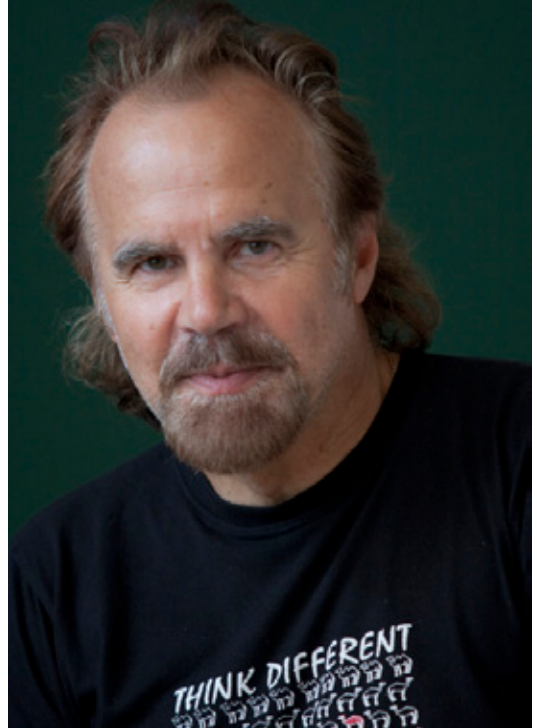
Det sistnämnda är just det som är det mest tragiska; det material som Kaj Dahl hade samlat ihop i Skärgårdshavet och i Östnyland under 1970-talet var på många vis unikt. Då fanns ännu rester kvar av ett levande skärgårdssamhälle och en ursprungskultur som idag bara hittas i museer. Det var dessa sista rester av ett gammalt primärproduktionssamhälle, där den "gamla stammens skärgårdsbor" ännu levde av och med havet och de små jordlotter de ägde, som Dahl dokumenterade – men som inte intresserade hans gamla förlags nya chef.

Dagens uppsjö av högklassiga skärgårdsböcker får hålla till godo med en skärgård som förvandlats till ett fritidssamhälle i en serviceproduktionskultur.

I EFTERLÄMNADE papper hittas också noteringar om en nyländsk dam på Svenska kulturfonden som beslutit sig för att motarbeta alla understödsansökningar från Kaj Dahl... Igen ett exempel på sårbarheten i trånga finlandssvenska cirklar, som också en del av utställnings- och bokrecensionerna ger prov på.

Däremot var boksamarbetet med Fil.dr Carl-Jacob Gardberg i slutet av 1980-talet och i början av 1990, kring böckerna om herrgårdarna och om Kungsvägen, mycket framgångsrikt. Här var det två experter som kom till tals, i ord och bild. Dessutom hade Schildts förlag som igen hade en ny chef, gjort ett gott arbete och bildmaterialet är i färg.

Men trots att dessa bokverk blev storsäljare, handlade det inte materialmässigt om något unikt i sig. Att dokumentera skärgårdsliv i en svårtillgänglig och vidsträckt arkipelag kräver något helt annat i tid och resurser. Och för att fotografera människor som inte är vana att posera för en foto-

graf gäller det att man först skapar en tillit och en relation till sina motiv, som Kaj Dahl har lyckats mycket väl med. Bilder som skulle vara värd en ny Kaj Dahl-bok, postumt, med dagens papper och teknik som ger bilderna ett utseende som 1970-talet inte klarade av.

DOKUMENTÄRMATERIALET om spritsmugglingen i våra skärgårdar, som blev Kaj Dahls sista bok, utgör också det enda i sitt slag. Här lyckades han exponera och dokumentera ett känsligt ämne för eftervärlden som ingen annan gjort, och han hade intervjuat skärgårdsbor som hade första hands information.

Tragiskt nog hann Kaj Dahl gå hädan några månader innan boken "Smugglare i skärgården" kom ut 2003, ett bokverk som han satt ner mycket tid och arbete på.

Hur som helst, Kaj Dahls skärgårdsarv är värd att ihågkommas – därav detta temanummer. **u**

Håkan Eklund, redaktör